

Klasik Arap Edebiyatında Taziye

Fadime Kavak*

Öz

Pek çok kültürde vefat edenin yakınlarını teselli etmek, acılarını bir nebze olsun hafifletebilmek için taziyeye gidilmekte ya da onlara taziye içerikli mektuplar gönderilmektedir. Taziye esnasında kullanılan ifade ve üsluplar her ne kadar kültürden kültüre farklılık gösterse de muhteva yönünden birbirine çok yakındır. Bu makale, Klasik Arap Edebiyatı'nda yer alan taziye örneklerinden hareketle Arap örf ve kültürünün ölüme bakış biçimini ve ölüm karşısındaki tutumlarını irdelemeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, taziye, taziye mektubu, Klasik Arap Edebiyatı, Arap Kültürü.

Condolence In Classical Arabic Literature

Abstract

In many cultures, to visit relatives of a dead person in order to console them and send letters expressing condolences is a common practice. Expressions and statements used for condolence are close even if the cultures could differ from each other. This article tries to examine approaches and attitudes toward death in Arab customs and culture with reference to examples of condolences in the Classical Arabic Literature.

Key Words: Death, condolence (ta'ziyah), letter of condolence, Classical Arabic Literature, Arab Culture.

* Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(fadimekavak@hotmail.com)

Giriş

(العزاء) kelimesi يَغْرِى - عَزَى fiilinin mastarı olup “kaybedilen herhangi bir şeye sabretmek, katlanmak” anlamlarına gelir. Taziye (تَغْزِيَة) de bu fiil kökünün "tef'îl" babından mastarı olup “başına felâket gelen ya da bir yakını vefat eden kimseyi teselli etme, rahatlatma, baş sağlığı ve sabır dileme” gibi manalara gelmektedir. Falanca kimseyi teselli ettim manasında (عَزَيْتُ فَلَانًا) denilir. Hz. Muhammed'in (مَنْ لَمْ يَتَغَزَّ بِعَزَاءِ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنَّا) hadisinde عَزَاءِ اللَّهِ ifadesiyle بَتَغْزِيَةِ اللَّهِ kastedilmiş, عَزَاءِ kelimesi asıl mastarın yerine kullanılmıştır.¹ Sa'leb (ö. 291/904) bu hadisi “Kim içinde bulunduğu durumun Allah'tan geldiğine inanmazsa bizden değildir” şeklinde açıklamıştır.²

Ta'ziye kelimesi Arapça'da bu manalara gelmekle birlikte, Farsçada Şiiler arasında kendine cefâ etme şeklinde tezâhür eden dînî temsile de delâlet etmektedir. Diğer taraftan, Şiilerden önce, muharrem ile safer aylarında ve bunların dışında Hz. Ali'nin ölüm günü olan 21 Ramazanda veya diğer imamların ölüm günleri ile tarihî hâdiseleri anma merâsimlerinde, bir adağın yerine getirilmesinde, türbelerde, dînî bina ve ziyaretgâhlarda hatta evlerde düzenlenen dînî temsili de içerir. Özel manada ise Hz. Hüseyin için tutulan mâtemi temsil eder. Halk dilinde Kerbelâ'daki kabrin taklidi olan tabut veya na'şa da taziye denilmektedir.³

(العزاء), aynı zamanda ölen kimsenin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmak için yazılan, lirik şiir türü olan mersiyelerin⁴ üç ana bölümünden birini oluşturur. Bu bölümde, duyulan acılara katlanmak gerektiği tavsiye edilir. Geleneğe göre mersiyelerde ölenin

¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Dâru sâdır, Beyrut, t.y., XV, 52; Vecdî, Muhammed Ferîd, *Dâiret-ü me'ârifil-karn: er-Râbi' 'aşar el-'ısrîyn*, I-X, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1971, VI, 434; Begâvî, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnâût, Muhammed Züheyr eş-Şâviş), I-XV, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, XIII, 121; Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, Maârif Matbaası, İstanbul 1943, III, 503; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu Türkî* (haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebu'l-Fâruk Önal), İdeal Yayınları, s. 327.

² Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Huseynî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (nşr. Komisyon), I-XXXX, Dâru'l-hidâye, [y.y.], [t.y.], XV, 233.

³ T. Yazıcı, “Taziye”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, XII, 73; Peter Chelkowski, “Ta'ziyah”, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, Oxford University Press, New York, 1995, IV, 200; Mustafa Öz, “Ta'ziye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, 217.

⁴ Mersiyeye Eski Türk Şiiri'nde sagu, Türk Halk Şiiri'nde de ağıt denilmiştir. (bk. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 272)

cömertlik, konuk severlik, güçsüzleri koruma, cesaret ve kahramanlık gibi meziyetleri, ilim ve irfanı yanında dünya hayatının fâniliği anlatılarak geride kalanlar sabra davet edilir ve konu hikmetli sözlerle desteklenir.⁵

Hız. Peygamber (مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعْزَى أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ إِلَّا كَسَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حُلِّ الْكَرَامَةِ يَوْمَ) (الْقِيَامَةِ)⁶ “Felakete uğrayan kardeşine tesellide bulunan kimseye Allah, kıyamet gününde ikram elbiselerini giydirir”, (مَنْ عَزَى أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فِي مُصِيبَةٍ كَسَاهُ اللَّهُ حُلَّةً خَضْرَاءَ) (يُخَبَّرُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ) bulunursa, Allah o kimseye kıyamet gününde giya edilecek yeşil bir elbise giydirir”, (مَنْ عَزَى مُضَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ)⁸ “Kim bir belaya maruz olanı teselli ederse, ona öbürünün sevabının bir misli verilir” diyerek taziyede bulunmanın önemine vurgu yapmıştır.

Ayrıca Hız. Peygamber amcasının oğlu Ca’fer b. Ebî Tâlib (ö.m.629), Mute Savaşı’nda şehid olduğunda (اضْنَعُوا لِأَلٍ جَعْفَرٍ طَعَامًا فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْغَلُهُمْ)⁹ “Ca’fer ailesi için yemek yapın! Çünkü onlara, kendilerini meşgul eden (haber) geldi” buyurarak yakını vefat edenlerin evine yemek götürmeyi tavsiye etmiştir. Bu sünnetin uygulaması olarak Anadolu’da cenaze evine birkaç gün yemek götürme geleneği hâlâ devam etmektedir.

Dört imam, taziyede bulunmanın müstehab olduğu hususunda ittifak ederken, zamanı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ebû Hanife’ye göre ölünün defninden sonra değil, öncesinde taziyede bulunma sünnet iken; Şâfiî’ye ve Ahmed b. Hanbel’e göre definden önce ve sonrasında üç gün boyunca taziyede bulunma sünnettir. Ancak İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel için taziye esnasında uzun süre oturmak mekruhtur.¹⁰

⁵ Mustafa İsen, “Mersiye”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 272-274; Atilla Özkırmırlı, “Mersiye”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınları, [y.y.], [t.y.], III, 845; M. Fâruk Toprak, “Mersiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, 204.

⁶ İbn Mâce, “Cenâiz”, 56; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *Sünenü'l-Beyhakî el-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-X, Mektebet-ü dâri'l-bâz, Mekke 1994, IV, 59.

⁷ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. Muhammed es-Saîd Besyûnî), I-VII, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût 1410, VII, 13; Bağdâdî, Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût [t.y.], VII, 397.

⁸ Tirmizî, “Cenâiz”, 71; İbn Mâce, “Cenâiz”, 56.

⁹ Tirmizî, “Cenâiz”, 21; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 30; İbn Mâce, “Cenâiz”, 59.

¹⁰ Vecdî, *Dâiret-ü me'ârif*, VI, 434.

Taziyyede bulunurken “Her canlı ölümü tadacaktır”¹¹, “Biz Allah’ın kullarıyız ve O’na döneceğiz”¹², “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır”¹³, “Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor”¹⁴ gibi ayetler okunarak, vefat edenin yakınları teselli edilmeye ve bu üzücü olaydan dolayı hissettikleri acıları hafifletilmeye çalışılır.

Bu ayetlerin yanı sıra, Araplar arasında taziye esnasında yaygın olarak söylenen sözlerden biri, Hz. Ebu Bekir’in (ö.m.634) ve Abdullah b. Abbas’ın, oğlunun vefatı üzerine Hz. Ömer’e (r.a.) (ö.m.644), *عَوَّضَكَ اللَّهُ مِنْهُ مَا عَوَّضَهُ مِنْكَ*, “Allah, oğlunun vefatına sabretmenden dolayı seni mükâfatlandırсын, oğlunu da kendisine komşu yapsın (cennetine koysun)” sözüdür.¹⁵ Bunun üzerine Ömer de (r.a.); “Oğlum, kokladığım bir reyhandı. O; ya iyi, salih bir evlat ya da Allah düşmanı biri olacaktı” demiştir.¹⁶

Ebu Bekir (r.a.), başka birisine taziyyeye gittiğinde de şöyle demiştir:

“Ölüme herhangi bir felaket olmadığı gibi, sabırsızlık gösterip ölüme isyan etmenin de faydası yoktur. Ölüm, başa gelmeden önce basit, geldikten sonra ise daha çetindir. Peygamberin vefatını hatırlayın ki, başımıza gelen bu ölüm O’nu kaybetmenin yanında önemsiz görünsün ve Allah ecrinizi artırsın.”¹⁷

Yakını vefat eden birine başsağlığına gidildiği gibi, Ebû ‘Attâb’ın gözlerini kaybeden ‘Amr b. Heddâb’a teselliye gitmesi, başına üzücü bir olay gelen kimseye de duyulan üzüntüyü ifade edip sabır dilemeye gidilebileceğini göstermektedir.

Bir gün Ebû ‘Attâb, gözlerini kaybeden Amr b. Heddâb’ın yanına gitmişti. İnsanlar ona geçmiş olsun dileklerinde bulunurken o da içeri girdi. O, gür sesli ve iri yarı bir adamdı. Ebu ‘Attâb ona “Ebû Useyd! Gözlerini

¹¹ Âl-i İmrân, 185: “كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ”

¹² Bakara, 156: “إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ”

¹³ Kasas, 88: “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ”

¹⁴ Yunus, 25: “وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ”

¹⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, I-IV, Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, Beyrut 1418, III, 62.

¹⁶ İbn Hamdûn, Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed, *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*, I-X, Dâru sâdır, Beyrut 1417, IV, 273; Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Rabî’u’l-ibrâr ve nusûsu’l-ahbâr*, I-V, Müessesetü’l-a’lemî, Beyrut 1412, V, 138.

¹⁷ İbn Kuteybe, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, III, 69-70; Câhız, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, *el-Beyân ve’t-tebyîn* (nşr. el-Muhâmi Fevzî Atavî), Dâru sa’b, Beyrut 1968, s. 522; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-hamdûniyye*, II, 5.

kaybettiğine hiç üzülme. Onları kaybetmeden dolayı elde ettiğin sevabı bilseydin, Allahu Teâlâ'nın ellerini ve ayaklarını almasını, sırtını ezip kaburga kemiklerinin kanlar içinde kalmasını isterdin" dedi.¹⁸

Taziye gidenler, taziye de buldukları kimselere şu fâni dünya hayatında kaybettiklerine üzülmeyip sabırlı olmaları gerektiğini öğütlerler. Çünkü Allâh-u Teâlâ Bakara, 155. ayette şöyle buyurmuştur:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

"And olsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele".

Hız. Ali (r.a.) de aşağıdaki taziyelerinde sabırlı olmayı tavsiye etmiş ve bunun Allah katındaki sevabından bahsetmiştir: "Sabırlı olmaya gayret gösterin. Zira metanetli olan da, kederli olan da ona sığınır."¹⁹

Bir başka taziyesinde de "Vefat eden kişi, akrabaları için üzülmede haklıdır; fakat sabırlı olursan kaybedilen her şeyin Allah katında bir karşılığı vardır. Peygambere salâtu selâm olsun ve Allah ecrinizi artırsın" demiştir.²⁰

Hız. Ali'nin (r.a.), oğlunun vefatı üzerine Eş'as b. Kays'a (ö. 40/661) taziyesi de şöyledir:

"Eş'as! O senin oğlun olduğu için üzülmede haklısın ancak; sabredersen Allahu Teâlâ her musibetin karşılığını verecektir. Sabredersen mükâfat kazanırsın, sabretmeyip isyan edersen günahkâr olursun. Evladın senin için fitne ve imtihan, üzüntün ise sevap ve rahmettir."²¹

Oğlu Abdülmelik'in vefatı üzerine Emevi halifesi Ömer b. Abdilazîz'e (ö. 720) taziye gelenlerden biri, sabırlı olmak gerektiğini mısralarında şu şekilde dile getirmiştir:

تَعَزَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ لَمَّا قَدْ تَرَى يُغَدَى الصَّغِيرِ وَيُولَدُ
هَلِ ابْنُكَ إِلَّا مِنْ سُلَالَةِ آدَمَ لِكُلِّ عَلَى حَوْضِ الْمَيْتَةِ مَوْرِدُ

¹⁸ Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-hayevân* (nşr. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), I-VIII, Dâru'l-cil, Beyrut 1996, III, 35.

¹⁹ Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-luga ve'l-edeb* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Dâru'l-fikri'l-arabî, Kâhire 1997, IV, 3.

²⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 70; Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 522.

²¹ İbn 'Abdi Rabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed, *el-'Ikdu'l-ferîd*, I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1404, III, 255; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 195; Müberred, *el-Kâmil fi'l-luga*, IV, 3.

"Ey Mü'minlerin Emiri! Başınız sağ olsun! Bildiğiniz gibi çocuk, anne karnında beslenir ve dünyaya gelir.

Oğlunuz Âdemoğullarından değil mi? Herkesin ölüm havuzundan içecek bir nasibi vardır."²²

Abbâsî halifesi Hârünürreşîd'in (ö. 809) oğlu vefat ettiğinde ve insanlar ona taziyeye geldikleri sırada Eşca', halifenin huzuruna girerek O'nu şu beyitlerle teselli etmiştir:

نَقَصَ مِنَ الدِّينِ وَمَنْ أَهْلِهِ نَقَصَ الْمَنَائِمَا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ
قَدَّمْتُهُ - فَاصْبِرْ عَلَى فَقْدِهِ - إِلَى أَبِيهِ وَأَبِي الْقَاسِمِ

Dinin ve dindarların eksilmesi, ölümün Haşimoğullarından birini alması demektir.

O'nu ilk atasına (Âdem'e) ve Ebu'l-Kâsım'a (Hz. Muhammed'e) takdim ettiniz. Bu yüzden sabırlı olun.

Bunun üzerine Halife Hârünürreşîd "Bugün, Eşca'dan başka hiç kimse, beni teselli edecek güzel bir söz söylemedi" demiş ve onu ödüllendirmiştir.²³

Halife Hârünürreşîd'in oğlu Emin'in (ö. 813), babasının vefatını bildirmek ve taziyede bulunmak üzere yazdığı taziyeye mektubu kendisine ulaştığında, kardeşi Me'mun (ö. 833) Merv'de hutbe veriyordu. Bu acı haberi aldıktan sonra Me'mun da konuşmasında sabırlı olmayı tavsiye etmiş ve şöyle demiştir:

"Sabrın meyvesi sevap; sabretmeyip isyan etmenin meyvesi günahtır. Allahu Teâlâ'nın emrine teslimiyette büyük fayda ve kazançlı bir ticaret vardır. Ölüm, uğranılan bir havuz, içilen bir kadehtir. Peygamberimiz (sav.)'e gelen (ölüm), halifenizin de başına gelmiştir. Şüphesiz Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz.²⁴ O; çağrılan ve bu çağrıya icabet eden, emredilen ve bu emre itaat eden bir kuldu. Mü'minlerin emiri (el-Emîn), Reşîd'in yokluğunu telafi etti ve onun yerine geçti. Siz de yönetimde ona biat ediniz. Önceki önderinizin yokluğuna güzelce sabredin; gelecek halifenizin sunacağı nimetlerden istifade edin. Ey Horasanlılar! Hiç şüphesiz ölüm başa gelir ve

²² İbn Kuteybe, 'Uyûnu'l-ahbâr, III, 62; Müberred, Muhammed b. Yezîd, et-Te'âzî ve'l-merâsî (nşr. İbrahim Muhammed Hasen), Nahdatü Mısır, [y.y.], [t.y.], s. 78.

²³ İsfahânî, Ebu'l-Ferec, el-Eğânî (nşr. Semîr Câbir), I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut, [t.y.], I, 231.

²⁴ Bakara, 156. (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

ecel kaçınılmazdır. Dün ibret, bugün kendisinden istifade edilen bir fırsat, yarın da gelmesi beklenilendir".²⁵

Abbâsi komutanı, Sind ve İfrîkiye vâlisi Ömer b. Hafs'ın (ö. 154/771), oğlunun vefatı üzerine Abdullah b. Ali'ye taziyesi de şöyledir:

Abdullah b. Mâlik Zübeyr'den, o da amcasından şöyle bir rivâyette bulunmuştur: Abdullah b. Ali, oğlu vefat edince çok üzüldü, üç gün yemeden içmeden kesildi ve hiç kimsenin yanına gelmesine izin vermedi. Dördüncü gün kâtip, muhafızın yanına gidip "Benim yanına girmeme izin vermiyor" dedi. Bunun üzerine muhafız Abdullah b. Ali'ye "İzin ver de insanlar yanına girsinler" dedi. İzni aldıktan sonra kâtip de insanlarla birlikte içeri girip oturdu ve onlara taziyede bulunmalarını, onu teselli etmelerini söyledi. Dediğini yaptılar ancak, söyledikleri hiçbirşey onu rahatlatmadı. Tâ ki Ömer b. Hafs onun huzuruna gelene kadar.. Ömer b. Hafs "Emirimizin başı sağolsun. Kuranı Kerim, size indirildi ve onun tevilini en iyi bilen sizsiniz. Peygamber de sizin soyunuzdan ve onun sünnetini en iyi bilen sizsiniz. Size bilmediğiniz bir şeyi öğretecek değiliz. Biz sadece hatırlatmak istedik. Şu beyitleri de senin gibi oğlunu kaybeden birisi söylemiştir:²⁶

لَعْمَرِي لَيْنُ أَتَبَعْتَ عَيْنِيكَ مَا مَضَى بِهِ الدَّهْرُ أَوْ سَاقَ الْجَمَامِ إِلَى الْقَبْرِ
لَسْتَنْتَفِدَنَّ مَاءَ الْجُفُونِ بِأَسْرِهَا وَلَوْ كُنْتَ تَمْرِيهِنَّ مِنْ لُجَجِ الْبَحْرِ
فَقُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ إِذْ حَنَّ بَاكِيًا تَعَزَّ وَمَاءَ الْعَيْنِ مُنْهَمِرٌ يَجْرِي
تَبِيئٌ فَإِنْ كَانَ الْبُكَاءُ رَدَّ هَالِكًا عَلَى أَحَدٍ فَاجْهَدْ بِكَاءِكَ عَلَى عَمْرٍو
وَلَا تَبْكُ مَيِّتًا بَعْدَ مَيِّتِ أَجْنَهُ عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ وَأَلِّ أَبِي بَكْرٍ

Ömrüme yemin olsun ki, gözlerin feleğin alıp götürdüklerinde veya ölümün kabre sürüklediklerinde kalırsa

Gözyaşlarını denizden alıp akıtsan bile, şüphesiz onların hepsini tüketip kurutacaksın.

İç çekerek ağlayıp gözyaşları sel gibi aktığında, Abdullah'a sabret dedim.

Şunu bil ki; ağlamak gidene geri getirecekse, Amr için hıçkırma hıçkırma ağla.

²⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 219-20; Safvet, *Cemheretü hutabi'l-'Arab*, III, 320.

²⁶ Zeccâî, Abdurrahman b. İshâk, *el-Emâlî* (nşr. Abdüsselâm Hârûn), Dâru'l-cil, Beyrut 1987, s. 8; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 262.

“Ali'nin, Abbas'ın ve Ebû Bekir ailesinin kefenleyip defnettği kimseden (Hz. Peygamber) sonra hiçbir ölüye ağlama”

Öncekiler nasıl bu dünyadan göçüp gittiyse sonrakiler de sahip olduğu her şeyi geride bırakarak bu dünyadan gidecektir.

Câhiliye dönemindeki Arap bilgilerden biri olan Temimli Eksem b. Sâyfi de, Arap krallarından Amr b. Hind'e (ö. 578) erkek kardeşinin ölümü üzerine taziyede bulunurken bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Hiç şüphesiz yaratmak yaratana, şükür nimet verene, teslimiyet her şeye kâdir olanadır. Olacak olan olur ve engel olunması imkânsız şey de gerçekleşir. Gideni geri getirmenin hiçbir yolu yoktur. Geride kalanlar da ya birgün seni bırakıp gidecek ya da sen onları terkedeceksin. Öyleyse gerçekleşmesi kaçınılmaz olan şeye kederlenmek ve arzulanmayana karşı bu kadar hırslı olmak niye? Seni bırakıp gidene ve senin bırakıp gideceğin şeye çare ne? Köklerimiz (atalarımız) bu dünyadan göçüp gitti. Biz de onların dallarıyız (çocuklarıyız). Kökleri gittikten sonra dalları nasıl kalsın? Felâket anında yapılacak en iyi şey, sabretmektir. Dünya ehlinin yolculuğu da ahirette bitecektir. Nimet verildiğinde nimete şükretmek ve nimet olmadığında teslimiyet ne kadar da güzeldir! Üzülen kimseleri gördüğünde onlardan ibret al ve onların üzüntüsünü gidermeye çalış. Senin için en iyisi budur. Şunu bil ki; felaketden daha büyüğü, senden sonra geleceklerin kötü olmasıdır. Allah'tan sakının! Şüphesiz O'na dönüş yakındır.”²⁷

Kader bizim elimizde değildir. Kaybettiğimiz yakınlarımızdan dolayı Allah'a isyan etmek yerine, daha büyük acılar vermemesi ve nimetlerinden mahrum bırakmaması için O'na dua etmemiz gerektiği aşağıdaki taziye örneklerinde en güzel şekilde ifade edilmiştir.

Tebâsından biri halife Hârunürreşid'e (ö. 170/786) şöyle bir taziyede bulunmuştur:

“Ey Mü'minlerin emiri! Sana verilen ecir (sevap) sabrından dolayı değildi ve sen teselli edendin, teselli edilen değil.”²⁸

Ebu'l-Aynâ Muhammed b. el-Kâsım'ın (ö. 896), Muhammed b. 'Abbâd el-Muhellibî den rivâyet ettiği bir taziye de şöyledir:

²⁷ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 593-94; Müberred, *et-Te'âzî ve'l-merâsî*, s. 76; Safvet, Ahmed Zeki, *Cemheretü hutabi'l-Arab fi'l-usûri'l-arabiyyeti'z-zâhira*, I-III, el-Mektebetü'l-ilmîyye Beyrut, ts., I, 37-38

²⁸ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 68; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, III, 145.

Ebû İsâ b. Reşid vefat ettiğinde, başımda sarıkla halife Me'mun'un huzuruna girince sarığı çıkarıp arkama sakladım. Çünkü başta sarık varken halifelere taziye de bulunulmazdı. Sonra ona yaklaştım, o da bana; "Ey Muhammed! Kader bu, elden birşey gelmez" dedi. Ben de; "Ey Mü'minlerin Emiri! İyi ki sizin başınıza bir felaket gelmedi. Allah hüznü lehinize çevirsin, aleyhinize değil" dedim.²⁹

Ebu'l-'Aynâ, ileri gelenlerden birine "Siz, taziye de bulunandınız, taziye de bulunulan değil. Öldükten sonra unutulma da sizin için değil bizim içindir" demiştir.³⁰

'Avn b. Muhammed el-Kindî, İbrahim b. el-Mehdî'nin (ö. 224/839) Abbasoğullarından birine taziyesini şöyle rivâyet etmektedir:

Bir gün babam ve amcamla birlikte Abbas b. Muhammed'in oğullarından birinin evine taziye ye gittik. Bir süre sonra İbrahim b. el-Mehdî geldi. İnsanlar onu görünce ayağa kalktılar. (Bu olay, 220 senesinden önceydi ve ben onu hiç görmemiştim). Bir de ne göreyim! Şişman, buğday tenli, kalın dudaklı, güzel gözleri ve burnu olan bir adam! Öyle güzel bir taziye de bulundu ki, insanlar onun bu sözlerini hiç unutamadılar. Fakat ben, onun ne dediğini duyamadım. Taziye evinde bir süre kaldıktan sonra kalktı ve "Allah size verdiği nimetleri dâim eylesin, daha iyilerini versin, gidenin yerini doldursun. Allah'ın huzuruna amel-i salih ile çıksın; Allah onun hasenâtını kabul eyleyip, taksirâtını affetsin" dedi.³¹

Özdeyişleriyle tanınan hatip ve ahbâr râvisi Şebîb b. Şeybe'nin (ö. 170/786) Yahudilerden birine (أَعْطَاكَ اللَّهُ عَلَىٰ مُصِيبَتِكَ أَفْضَلَ مَا أَعْطَىٰ أَحَدًا مِنْ أَهْلِ) ³² "Allah, başına gelen bu felâketten dolayı, senin dinine mensup olanlardan herhangi birine verdiği nden daha iyisini sana versin" demesi ve başka birisinin de yakını vefat eden bir kimseye (لَا أَرَاكَ اللَّهُ بَعْدَ هَذِهِ الْمُصِيبَةِ مَا يُنْسِيكَهَا) ³³ "Allah sana bu acıyı unutturacak başka bir acı göstermesin" dilekleri de oldukça dikkat çekicidir.

et-Tûsî'nin Hasen b. Muhalled'e, başka bir kimsenin de Acem krallarından birine yaptığı taziye, Allah'ın daha büyük acılar vermemesine

²⁹ Sûlî, *Eş'âru evlâdi'l-hulafâ*, s. 90.

³⁰ Tevhîdî, Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân, *el-Besâir ve'z-zehâir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), I-X, Dâru sâdır, Beyrut 1988, VI, 14.

³¹ Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahya, *Eş'âru evlâdi'l-hulafâ ve ahbâruhum*, Matbaatü's-sâvî, y.y., 1936, s. 46.

³² İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 68.

³³ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 62; el-Âbî, *Nesru'd-durr*, IV, 126.

dair duaları içermektedir. et-Tûsî taziyesinde (جَعَلَ اللَّهُ مُصِيبَتَكَ تَأْرِيخَ مَا تَحْشَى)³⁴ “Allah başına gelen bu felaketi korktuğun şeylerin sonuncusu, arzuldıklarının da başlangıcı yapsın” derken; Acem krallarından birine yapılan taziyede de (لَا يَحْزُنُكَ اللَّهُ وَلَا يُفْتِنُكَ، أَثَابَكَ اللَّهُ تَوَابَ الْمُتَّقِينَ وَأَوْجَبَ لَكَمُ الصَّلَاةَ وَالرَّحْمَةَ)³⁵ “Allah, bu güzel sabrından dolayı seni tekrar sabretmeye muhtaç etmesin. Daha büyük bir acı vererek bu acını unutturmasın ve seni bunun sevabından mahrum etmesin” denilmiştir.

Necranlıların ve Zübeyrîlerden birinin aşağıdaki taziyeleri de Allah’ın merhamet ve ihsanından yoksun bırakmamasına yöneliktir. Necranlılar birbirlerine (لَا يَحْزُنُكَ اللَّهُ وَلَا يُفْتِنُكَ، أَثَابَكَ اللَّهُ تَوَابَ الْمُتَّقِينَ وَأَوْجَبَ لَكَمُ الصَّلَاةَ وَالرَّحْمَةَ)³⁵ “Allah sizi üzmesin ve ağır imtihanlardan geçirmesin! Sizi muttakilerin sevabıyla sevaplandırsın ve size merhamet etsin” diye taziyede bulunmuşlardır.

Zübeyrîlerden biri, taziye için gittiği kişiye “Allah evini kimsesiz bırakmasın, ecrini boşa çıkarmasın. Vefat eden yakınınıza merhamet etsin, size de ihsanda bulunsun”³⁶ diyerek temennilerini dile getirmiştir.

Çocuklarının vefatına üzülen anne-babaları Hz. Peygamber, (إِنَّ السَّقَطَ يَظُلُّ)³⁷ *Muhakkak ki çocuk cennetin kapısında bekler ve ‘Annem babam girmedikçe cennete girmem’ der*”sözünüyle teselli etmiştir.³⁷ Bu hadisten yola çıkarak Ömer b. Hattâb da, oğlunun vefatından dolayı Hz. Ebu Bekir (ra.)’a; “Allah, onu sizden almasının karşılığında sizi cennetle mükâfatlandırsın. Şüphesiz çocuk, anne babasının cennete girmesine vesile olur” diyerek taziyede bulunmuştur.³⁸

Çocukların vefatıyla ilgili taziyelerde Araplar arasında yaygın olarak kullanılan ifadelerden biri Amr b. Ubeyd’in, oğlunun ölümü üzerine kardeşine söylediği “Kökün olan baban ve dalın olan oğlun gitti. Kök ve dal gittikten sonra geride kalanın hali ne olur?”³⁹ sözü ile Ali b. Ubeyde’nin, oğlu

³⁴ Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-zehâir*, II, 51.

³⁵ Mu’âfâ en-Nehvânî, Ebu’l-Ferec el-Mu’âfâ b. Zekeriyâ, *el-Celisü’s-sâlih ve’l-enîsü’n-nâsîh* (nşr. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî), Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut 2005, s. 298.

³⁶ İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-ahbâr*, III, 68.

³⁷ Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-evsat* (nşr. Târik b. İvadillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhim), I-X, Dâru’l-harameyn, Kâhire 1415, VI, 44; Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Fâdıl*, Dâru’l-kütübî’l-musriyye, Kâhire 1421, s. 66.

³⁸ *el-Fâdıl*, s. 66.

³⁹ Câhîz, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, s. 254, 472.

vefat eden birine “Baban kökün, oğlun dalındı. Kökü ve dalı olmayanın hayatta kalması mümkün mü?”⁴⁰ demesidir.

Bazı taziyelerde de çocukların vefat ettiklerinde Allah katında oldukları ve bu duruma sevinilmesi gerektiği şöyle ifade edilmiştir:

Abbasîler döneminde Basra hatîbi olan Şebîb b. Şeybe (ö. 170/787), kızının vefatı üzerine mü’minlerin emiri Mehdî’ye (ö. 785) “Ey Müminlerin Emiri! Kızınız için, Allah katındaki nimetler, sizin elinizde bulunanlardan daha hayırlıdır. Allah’ın size vereceği sevap da kızınızın yanınızda bulunmasından daha hayırlıdır”⁴¹ derken; Musâ b. el-Mehdî, oğlunun vefatı üzerine Süleyman b. Ebî Ca’fer’e “O’nun senin için imtihan ve sıkıntı sebebi olması seni sevindirir, merhamet ve dua vesilesi olması seni üzer mi?”⁴² demiştir. Musâ b. el-Mehdî’ye de, oğlunun vefatı üzerine “O, senin için dünya hayatının süslerindendi. Şimdi ise Allah katında bâki olan sâlih amellerdendir”⁴³ şeklinde taziye de bulunulmuştur.

Kinde krallarından birinin kızı vefat eder. Bunun üzerine kral, eline altın bir para alır ve “Kim beni teselli edecek etkili bir söz söylerse, bunu ona vereceğim” der. Bir süre sonra bedevilerden biri kralın huzuruna gelir ve (أَغْظَمَ اللَّهُ أَجْرَ الْمَلِكِ، كُفَيْتَ الْمُؤْنَةَ وَسُتِرَتِ الْعَوْرَةُ وَنَعَمَ الضَّهْرُ الْقَبْرُ) “Allah, kralın ecrini artırsın, sıkıntısını gidersin, ayıbını örtsün. Kabir, ne güzel bir damattır!” der. Bu söz kralın çok hoşuna gider ve bedeviye altın dirhemlerle ödüllendirir.⁴⁴

Kızının vefatından dolayı Abbâsî valilerinden Abdullah b. Tâhîr’e (ö. 230/844) gelen birisi de “Ey Emîr! Neden üzülüyorsun? (الْمَوْتُ أَكْرَمُ نَزَالٍ عَلَى الْخَرَمِ)⁴⁵ Ölüm, ailenize (evinize) gelen en değerli konuktur” diyerek ölümü misafire benzetmiştir.

Abdurrahmân b. Ebî Bekr’in, en büyük oğlu Eyyüb’ün vefatı üzerine Emevî halifesi Süleyman b. Abdilmelik’e (ö. 54/674) taziyesi de şöyledir:

“Ey Mü’minlerin Emiri! Kimin ömrü uzun olursa sevdiklerini kaybeder, kimin de ömrü kısa olursa sevdiklerini kaybetmenin acısını çekmez. Eğer siz onun vefatını görmeseydiniz, o sizin vefatınızı görecekti.”⁴⁶

⁴⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 273.

⁴¹ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 61; Müberred, *et-Te'âzî ve'l-merâsî*, s. 161.

⁴² İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 62.

⁴³ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 63.

⁴⁴ İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, III, 146; Zemahşerî, *Rabî'u'l-ebrâr*, V, 140.

⁴⁵ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 61.

⁴⁶ İbn 'Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, III, 255.

Ebu'l-'Aynâ'nın, oğlunun vefatından dolayı İbnu'r-Rızâ'ya (أَنْتَ تَجِلُّ عَنْ (وَصِيَّتِنَا وَنَحْنُ نَقِلُّ عَنْ عِظَتِكَ وَفِي عِلْمِ اللَّهِ مَا كَفَّاكَ وَفِي ثَوَابِ اللَّهِ مَا عَزَّاكَ)⁴⁷ "Senin bizim taovsiyemize ihtiyacın yok, biz de sana nasihatte bulunacak değiliz. Allah'ın ilmi sana yetecek, vereceği sevap da seni teselli edecektir" demesi, ancak Allah'a sığınmanın kişiyi rahatlatacağı anlatılmaktadır.

Vezir 'Ubeydullah b. Süleyman'a oğlu Ebu Muhammed'in vefatı üzerine yapılan taziye:

"Allah ecrinizi artırsın, hazinenizi çoğaltsın, geride kalanların ömrünü uzatsın, sayınızı artırsın, sevindirsin, üzmesin, size olan nimetini artırsın eksiltmesin. Selametle nimetine ulaştırsın, sevdiğiniz şeyleri nasip eylesin. Her musibet büyük olsa bile, Allah'ın vereceği sevabın yanında küçük kalır. Allah'ın dostları sürekli sıkıntılarla karşı karşıya kalır, ancak onları sabırla karşılayıp şükrederler. Başlangıçta kendileri için sıkıntı ve bela gibi gördükleri şeylerin, daha sonra güzel sonuçlarını elde etmişlerdir. Bu yüzden bunları ahiret hayatında sıkıntı ve hüznün olmadığı, her dâim nimetlerin ve mutluluğun olduğu merteye kabul ederler. Vezir başına gelen bu hadisenin; taşıdığı sorumluluğu yerine getiren, emellerini gerçekleştiren, kendisini mutlu eden, hased edeni kızdıran, asalet elbisesini giyen ve hilafet için gerekli işleri yapan oğlu Ebul Hüseyin'i alıp götürdüğünü düşündüğünde, zamanla sabredip şükretmesi gerektiğini öğrenmiştir. Allah, geride kalan çocuklarına uzun ömürler versin ve onu bütün kötülüklerden korusun. Bu, bize yeter.⁴⁸

Adaletle meşhur Basra kadısı İyâs b. Muâviye (ö. 122/739), oğlunu kaybeden birini şöyle teselli etmiştir:

لَا يَنْقُصُ اللَّهُ عَدَدَكَ، وَلَا يَزِلُّ نِعْمَةً عَنْكَ، وَعَجَّلَ اللَّهُ لَكَ مِنَ الْخَلْفِ خَيْرًا مِمَّا رَزَيْتَ بِهِ

"Allah sayınızı eksiltmesin, verdiği nimetlerden mahrum etmesin. Kaybettiğinizden daha hayırlısını en kısa zamanda size nasip etsin"⁴⁹

Oğlunu kaybeden bedevi bir kadına "Başın sağolsun, Allah sabır versin!" denilince, o da (إِنَّ فَقْدِي إِيَّاهُ أَمَّنِّي مِنَ الْمُصِيبَةِ بَعْدَهُ) "Onu kaybetmem, daha sonra başıma gelebilecek felaketlerden kurtulmamı sağladı" dedi.

Buna benzer bir ifadeyi, şair beytinde şöyle söylemiştir:

وَكُنْتُ عَلَيْهِ أَحْذَرُ الْمَوْتِ وَحَدَهُ فَلَمْ يَبْقَ لِي شَيْءٌ عَلَيْهِ أَحْذَرُ

⁴⁷ Âbi, Nesru'd-durr, III, 153.

⁴⁸ Süli, Eş'âru evlâdi'l-hulafâ, s. 288-89.

⁴⁹ Müberred, et-Te'âzi ve'l-merâsi, s. 259.

“Tek endişem onun ölmesiydi. Artık onun için kaygılanacak bir şeyim kalmadı”⁵⁰

Çocuğu vefat eden başka birine de “Çocuğun, artık sana olan iyi davranışlarından dolayı sevap kazanamayacağı gibi, kötü davranışları yüzünden de günah işlemiş olmayacak. Çocuğunu kaybettiğinde üzülse bile, onunla imtihan edilmeyeceğinden emin olursun”⁵¹ diyerek taziyede bulunulmuştur.

Evladını kaybedenlere söylenen bu taziyelerin yanı sıra, çocuğu vefat eden bir babaya diğer çocuğunun taziyede bulunması ve babanın bundan duyduğu üzüntünün ele alındığı bir taziye de şöyledir:

Abdülmelik b. Mervan’ın (ö. 705) çocuklarından biri küçük yaşta vefat ettiğinde, oğlu Velid (ö. 715), babasına taziyeye gitti. Babası ona; “Oğlum! Senin sebep olduğun keder (taziyede bulunman), kardeşinin sebep olduğu kederden (vefat etmesinden) daha fazla canımı yakıyor. Sen, ne zaman babasına taziyede bulunan bir oğul gördün ki?” dedi. Bunun üzerine oğlu “Ey Mü’minlerin Emiri! Bunu yapmamı annem söyledi” deyince; O da “Oğlum! Bu sözün beni rahatlattı! Ömrüme yemin olsun ki bu, ancak bir kadının önerebileceği bir tavsiyedir” diye cevap verdi.⁵²

Kişinin başına gelen felaketlerden ders çıkarması gerektiği konusunda Salih el-Merrî, taziyeye gittiği birisine (*إِنْ لَمْ تَكُنْ مُصِيبَتِكَ أَخَذْتُ فِي نَفْسِكَ مَوْعِظَةً*) (*فَمُصِيبَتِكَ بِنَفْسِكَ أَعْظَمُ*) “Başına gelen bir felaketten ders çıkarmazsan, onun senin üzerindeki tesiri daha büyük olur” demiştir.⁵³

Anne babalara çocuklarının vefatı üzerine taziyeye gidildiği gibi, çocuklara da anne-babalarının vefatı üzerine taziyeye gidilmektedir. Ebu’l-‘Aynâ (ö. 283/896)⁵⁴, babasının vefatından dolayı ‘Ubeydullah b. Süleyman’a

⁵⁰ İbn Kuteybe, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, III, 65; Müberred, *et-Te’âzi ve’l-merâsi*, s. 259.

⁵¹ Sûlî, *Eş’âru evlâdi’l-hulafâ*, s. 290.

⁵² Câhız, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, *et-Tâc fi ahlâki’l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), el-Matbaatü’l-emîriyye, Kâhire 1914, s. 89.

⁵³ İbn Kuteybe, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, III, 61; Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *el-Emsâl* (nşr. Abdülmecid Kutamış), Dâru’l-me’mûn li’t-türâs, Beyrut 1980, s. 163; Câhız, *el-Beyân ve’t-tebyîn*, s. 249; Dîneverî, Ebu Bekr Ahmed b. Mervân b. Muhammed, *el-Mücâlese ve cevâhiru’l-‘ilm* (nşr. Ebû ‘Ubeyde Meşhûr b. Hasan), I-X, Cem’iyetü’t-terbiyeti’l-islâmiyye, Beyrut 1419, III, 157.

⁵⁴ Hazır cevaplılığı ve hicivleriyle meşhur mâhir bir şâirdir. Abbâsilerin onuncu halifesi Mütevekkil (ö. 232/847) ile ilgili ahbâr ve nevâdirleri vardır. (bk. el-Müncid fi’l-A’lâm, Dâru’l-Meşrik, Beyrut 2008, s. 22.)

(عَقَمَ وَاللَّهُ الْبَيَانُ وَخَرَسَتِ الْأَقْلَامُ وَوَهَى النِّظَامُ)⁵⁵ “Vallahi, söz yetersiz kaldı, kalemler sustu ve evin düzeni zayıfladı” derken; bedevinin biri de babası vefat eden bir başka kişiyi “Allah’a şükürler olsun ki, senin neslini devam ettirecek olanlar yaşıyor ve sana ümit bağlayanların ümidi boşa çıkmadı. Bu yüzden âileni yalnız bırakma. Sana ihtiyacı olanlar bolluk içinde, sana sığınanlar mutlu, dostu olduğun kimseler de kazançlıdır.”⁵⁶ diyerek teselli etmiştir.

Son olarak Ebu'l-'Aynâ'nın, karısı vefat eden bir adama nasıl taziyede bulunduğu bir bakalım:

Ebu'l-'Aynâ, karısı vefat eden birine; “Hanımın önce vefat etmesi, nimetin bolluğundandır. Sana taziyede bulunmadan önce bu nimetten dolayı tebrik etmeli. Onun vesilesiyle sana mükâfat veren ve seni ona mükâfat kılmayan Allah’a hamd olsun. Uzun süren birliktelik ve beraberlikten dolayı birini kaybetmenin acısı büyük olursa, Allah’ın mükâfatı daha büyük ve çok olur.”⁵⁷

Arap edebiyatında, daha pek çok şiir, mektup ve hikâyede taziye örneklerine rastlamak mümkündür. Bu taziyelerin çoğu ciddi olup, mizah içerikli olanlar da vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

A. Mizah İçerikli Taziyeler

Ölüm bazılarında göre yok oluş, bazılarında göre dünyadan âhirete göç veya ebediyete yolculuktur. Filozoflardan biri, cenaze götürülürken ona bakıp; (حَبِيبٌ يَنْقُلُهُ أَجْبَاؤُهُ إِلَى حَبْسِ الْأَبَدِ) “Sevenleri, sevdiğini sonsuz hapse götürüyor” demiştir.⁵⁸

Mizah içerikli taziyelere geçmeden önce, ölüm gibi ciddi ve üzücü bir durumda bile espirili sözlerin söylendiği birkaç rivayete göz atalım. Bunlardan birisi karısı vefat eden cimri bir adamın, karısının cenazesini yıkayan kadınla aralarında geçen şu diyalogdur:

Adamın biri ölen karısı için kısa bir kefen aldı. Cenazeyi yıkayan kadın, kefenin kısa olduğunu söyleyince, adam; “Madem öyle, sen de onun çarıklarını giydir” dedi.⁵⁹

⁵⁵ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 220; Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât* (nşr. Hâlid Abdulğani Mahfûz), I-VII, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2004, III, 153.

⁵⁶ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, II, 183.

⁵⁷ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, VI, 14.

⁵⁸ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, II, 64.

⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, el-Mektebû't-ticârî, Beyrut [ts.], s. 168.

Bir diğeri de gözü açık birinin mezarlıktan geçerken, bir hırsızın kabri önünde durup söylediği şu sözlerdir:

“Allah sana rahmet eylesin. Sen kırmızı izar (belden aşağıyı örten elbise) giyen, bıçağı keskin biriydin. Deldiğinde fare, tırmandığında kedi, yakaladığında şahin, yürüdüğünde bir tırtıl gibiydin. İçtiğinde de iyi içerdin (az şeyle yetinmezdin). Fakat bugün, berbat bir çukurda yatmaktasın.”⁶⁰

Bir de vefat eden yakınları için ahmak zümresinden birinin yaptığı mizah içerikli şu duaya göz atalım:

Budalalardan biri “Allah’ım annemi, kız kardeşimi ve hanımı bağışla” diye dua eder. Niçin babanı da zikretmedin denildiğinde “Çünkü o, ben daha çocuk iken vefat etmiş, onu göremedim” der.⁶¹

Taziye esnasında yapılan gaflar, taziye evindeki ciddiyeti bir süreliğine de olsa bozmuş, oradakileri güldürmüştür. Budalalardan birinin taziye esnasında yaptığı şu gaf bunlardan biridir:

Budalalardan biri, kardeşi vefat eden bir adamın yanına taziyeye gitti. “Allah ecrini artırsın, kardeşine merhamet etsin, Ye’cuc ve Me’cuc’un suallerini cevaplamada ona yardım etsin” deyince, oradakiler güldü ve “Yazıklar olsun sana! Yecuc’la Me’cuc mu ölüleri sorguya çekiyorlar?” dediler. O da “Allah, İblis’in belasını versin. Ben, Hârut ve Mârut demek istemiştim” diye karşılık verdi.⁶²

Bir diğeri de Muhammed b. İbrahim el-Yezîdî’nin, annesinin vefatı üzerine nahiv âlimi Ebû İshâk ez-Zeccâc’a (ö. 311/923) taziyesidir.

“Ben (Muhammed b. İbrâhim el-Yezîdî) ve ileri gelenlerden bir grup nahiv âlimi Ebû İshâk ez-Zeccâc’ın yanında iken, ansızın İbnu’l-Cessâs gülerek ve “Allah’a hamd olsun ey Ebâ İshâk! Bu durum beni sevindirdi” diyerek içeri girince, Zeccâc ve yanındakiler onun bu tavrına şaşıp kaldılar. İçlerinden biri; “Onu ve bizi kedere boğan şey, seni nasıl sevindirir?” diye sordu. O da; “Allah seni kahretmesin! Bana onun öldüğü haberi geldi. Onun değil de annesinin öldüğünü öğrenince sevindim” deyince, oradaki herkes gülmeye başladı.”⁶³

⁶⁰ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 292.

⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *Ahbâru'l-hamkâ*, s. 173.

⁶² İbnü'l-Cevzî, *Ahbâru'l-hamkâ*, s. 168; Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, VII, 112; Âbî, *Nesru'd-durr*, VII, 195.

⁶³ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 287; Âbî, *Nesru'd-durr*, VII, 204-205.

Gaflarıyla meşhur Sifeveyh de, annesinin vefatı üzerine İbnu 'Ayyâş'a (ö. 170/786) şöyle taziyyede bulunmuştur:

Sifeveyh, İbnu 'Ayyâş'a; "Ey Ebâ Muhammed! Allah başına gelen musibetleri artırsın" deyince, İbnu 'Ayyâş gülümsedi ve öyle oldu zaten dedi. Bunun üzerine Sifeveyh; "Annenin çocuğu var mıydı" diye sorunca İbnu Ayyâş oturduğu yerden kalktı ve gülmekten yerlere yattı.⁶⁴

Taziyyeye giden yaşlı bir kadının taziye esnasında söylediği ilginç dileği de şöyledir:

Yaşlı bir kadın taziyyede bulunmak üzere bir topluluğun yanına gitmişti. Taziye evinde hasta (yatalak) birisini görünce "Vallahi, bana yürümek bile zor geliyor. Allah, bu hastadan dolayı size sabır versin, ecrinizi artırsın. Umarım en kısa zamanda ölür." diyerek dönüp gitti.⁶⁵

Abbâsî hâlifelerinden Hârünürreşîd zamanında yaşayan Behlül'ün (ö. 190/805), oğlunun vefatı üzerine İshâk b. Muhammed b. es-Sabâh el-Kindî'ye taziyesi de ilgi çekicidir.

İshâk b. Muhammed b. es-Sabâh el-Kindî, oğlunun vefatına çok üzüldü. Bunun üzerine içlerinde meczub Behlül'ün de olduğu Kûfeli bir grup, taziyyede bulunmak üzere onun evine gitti. Behlül, İshâk'a; "Onun hayatta kalıp da benim gibi olması, seni mutlu eder miydi? diye sorunca; İshâk "Tabi ki hayır.. Bu sözün beni gerçekten rahatlattı" diye cevap verdi.⁶⁶

Ebu'l-Âliye, taziyyeye gönderdiği bir gençle ilgili şöyle bir nükte anlatmıştır:

Saîd b. Muslim el-Bâhilî vefat ettiğinde halife Hârünürreşîd bana, "Haşimoğullarından bir gence, Saîd'in oğlunu teselli edebileceği bir taziye öğret" dedi. Ben de bir gence gittim ve Saîd'in vefatından dolayı bir araya gelen insanların yanına taziyyeye gittiğinde "Allah ecrinizi artırsın, sabır versin ve Saîd'e merhamet etsin" demesini söyledim. O da "Bu ifade çok uzun" dedi. Öyleyse "Allah ecrinizi artırsın ve gönlünüze sabrı yerleştirsın" de dedim. O da "Bu, öncekinden de uzun" dedi. Ben de "Allah ecrinizi artırsın" demesini söyledim ve bunu ona iki gün boyunca tekrar ettim. Üçüncü gün hep beraber taziyyeye gittik. Genç, taziye evinin kapısına yaklaştığında, içeridekiler onu karşılamak için, yalınayak dışarı çıktılar. O da onlara "Saîd'e ne oldu?" diye sordu. Onlar da "Vefat etti" dediler. Bunun

⁶⁴ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 288; Âbî, *Nesru'd-durr*, IV, 211.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *Ahbâru'l-hamkâ*, s. 161; Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, IV, 104.

⁶⁶ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 288.

üzerine genç, “İyi, ben de öyle tahmin etmişim” diye karşılık verdi ve “O’na ne yaptınız?” dedi. Onlar da “Defnettik” deyince, “İyi yapmışsınız” dedi ve oradan ayrıldı.⁶⁷

Ebû Muhammed İsmâil b. en-Necm eş-Şerâbî’nin anlattığı bir olayda Müberred’in (ö. 286/900), İsmâil b. Zurzûr’a söylediği iğneleyici söz de şöyledir:

Çok soğuk bir günde Ebu’l-Abbas el-Müberred’in meclisinde oturuyorduk. O sırada sırtında bir çuval şeker kamışı, kumaş bohçası, başında örtüsü, ayağında ses çıkaran çarıklarıyla şarkıcı İsmail b. Zurzûr geldi ve selam vermeden geçip gitti. Müberred bize “Kim bu?” diye sordu. Biz de “O, şarkıcı Zurzûr” deyince, onun için şöyle yazın dedi:

غَنَاؤُكَ يُكْسِبُكَ التَّزْيِيهَ وَصَفْعًا وَطَرْدًا مِنَ الْأَبْنِيَهَ
وَقَدْفِكَ أَجْمَلُ مِنْ أَنْ تُبَرَّ وَشَمُّكَ أَوْلَى مِنَ التَّكْنِيَهَ
فَيَوْمَ وِلَادِكَ لِتَغْرِيَاتِ وَيَوْمَ حَمَامِكَ لِلتَّهْنِيَهَ

“Senin şarkı söylemen, suç işlemene ve binalardan kovulmana neden olur.

Seni yermek, sana iyilik yapmaktan daha güzel, sana kötü söz söylemek sana künye vermekten daha iyidir.

Senin doğduğun gün taziyeye gidilmeli, öldüğün gün kutlama yapılmalı.”⁶⁸

B. Taziye Mektupları

Bir yakını vefat eden kimseyi teselli için kaleme alınan yazılara taziye mektupları denir. Türk edebiyatında bu tür mektuplara “tâziyetnâme, azânâme” denildiği gibi “tesliyetnâme” de denir.⁶⁹ Arap edebiyatında da gerek halifelere, gerek ileri gelen kimselere veya yakın dost ve akrabalara yazılan taziye mektuplarına rastlamak mümkündür. Bu mektuplarda öncelikle her şeyin Allah’ın kudretinde olduğundan bahsedilir, sonra duyulan üzüntü dile getirilir ve sabırlı olunması, sabır karşılığında alınacak sevap konu edilir. Sonunda da hem vefat eden hem de yakını için dua edilir. Bu taziye mektuplarından bazıları şöyledir:

⁶⁷ Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali, *Cem’u’l-cevâhir fi’l-mulah ve’n-nevâdir* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Dâru’l-Cil, , Beyrût [t.y.], s. 199-200.

⁶⁸ Zeccâcî, *el-Emâlî*, s. 171-72.

⁶⁹ Kadri, *Türk Lügati*, III, 503; Sâmî, *Kâmûsu Türkî*, s. 327.

İbrahim b. Yahya el-Eslemî'nin, kızının vefat etmesi üzerine Abbâsilerin üçüncü halifesi Mehdî'ye (ö. 158/775) yazdığı taziye mektubu:

“Kendisinden aldığı şey hakkında Allah'ın hukukunu hakkıyla en iyi bilen, sahip olduğu şeylerde de onun hakkını en fazla yüceltendir. Şunu bil ki, senin hayatın boyunca yaptıkların senden sonra da ebedi olarak kalacaktır. Başlarına gelen felaketselere sabredenlerin sevabı, kendilerine sağlık nimeti verilenlerin sevabından daha büyüktür.⁷⁰

Sâlih el-Merrî ile Iraklı bir edebiyatçı olan ve Bağdat'ta yetişip büyüyen Sehl b. Hârûn (ö. 215/830) da aynı manayı ihtiva eden taziyelerinde şöyle demiştir: (أَلْتَهَيْتُ عَلَى أَجْلِ الثَّوَابِ أَوْلَى مِنَ التَّعْزِيَةِ عَلَى عَاجِلِ الْمُصِيبَةِ)⁷¹ “Başa gelen bir musibete sabretmenin ileride getireceği sevabı kutlama, başa gelen felakete karşı hemen taziyede bulunmaktan daha evladır”

Kûfeli meşhur zâhidlerden ve halife Hârûnürreşid'in sohbet arkadaşlarından biri olan İbnu Semmâk'ın (ö. 183), Halife Reşid'e oğlunun ölümünden dolayı yazdığı taziye mektubu:

“Allah'a, oğlunu senden aldığı zaman şükrettiğinden daha fazla şükredebilersen, Allah bunun karşılığını verir. Eğer hayatta kalsaydı onunla imtihan edilmekten kurtulamazdın. Onun ayrılıp gitmesinden dolayı üzülp tasalanıyor musun yoksa? Kendin için razı olduğun yere, onu da mı layık görüyorsun! O, keder ve üzüntüden kurtulurken, sen tehlikelerle baş başa kaldın. Şunu bil ki, isyan edersen sıkıntın iki tane olur (birincisi, oğlunun ölümü ikincisi de oğlunun ölümüne isyanın karşısında sana verilecek günah). Eğer sabredersen derdin bir tane kalır (ölüm). Sakın bu iki durumun (ölümü ve isyanı) sende bir arada bulunmasına izin verme.⁷²

Abbâsî halifelerinden Hârûnürreşid'in kardeşi İbrahim b. el-Mehdî (ö. 224/839)'nin yazdığı bir taziye mektubu:

“Başına felaket gelen herkesin sabırlı olması gerekir. Ancak azimli ve kararlı olan kimse, karşılığını alabilmek için felaket anında sabreder. Aciz kimse de sabırlı olmayı mutlu olduğu bir âna erteler. Bu yüzden sabredenlerin sevabını alamaz. Allahu Teâlâ sabır karşılığında bize vermiş olduğu sevabı, üzüntülü anımızda da verseydi, bu bize ağır gelirdi. Çünkü

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 60-61; Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 249; Müberred, *et-Te'âzî ve'l-merâsî*, s. 200.

⁷¹ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, V, 113; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 60-61; Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, s. 249; Müberred, *et-Te'âzî ve'l-merâsî*, s. 200.

⁷² İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, III, 63.

insanın üzüntüsü az, sabrı ise uzundur. Üzüntülü anlarda sabretmek, mutluluktan sonra kederlenmekten daha kolaydır.”⁷³

Ömer b. Abdülazîz’in, Ali b. Ebî Tâlib’in kızı Zeyneb’in oğlu Avn b. Abdillah’a (ö. 61/680) oğlunun vefatı üzerine yazdığı taziye mektubu:

إِنَّا نَأْسُ مِنْ أَهْلِ الْأَخِرَةِ أَسْكَنَّا الدُّنْيَا أَمْوَاتِ أَنْبَاءِ أَمْوَاتِ فَالْعَجَبُ لِمَيِّتٍ يَكْتُبُ إِلَى مَيِّتٍ يُعَزِّيه عَنْ مَيِّتٍ
وَالسَّلَامُ.

“Şüphesiz bizler, ölümlüleri bu dünyaya yerleştirmiş ahiret yurdundan kimseleriz. Bu dünyadan göçüp gidecek bir kimsenin, yakınının vefatından dolayı yine bu dünyayı terkedecek kimseye taziye mektubu yazması ilginçtir.”⁷⁴

Ferrâ ismiyle ün yapmış Kûfeli nahiv âlimi Yahya b. Ziyâd’ın (ö. 207/822) yakınlarından birine yazdığı taziye mektubu:

“Felaket, sabredersen bir tane kalır, sabretmezsen çoğalır. Ölmeleri neticesinde gözyaşı dökmenin hoş görüleceği ataların bu dünyadan gelip geçti. Geriye teselli edilecek yakınları kaldı. Ağlamak, geçmişi geri getirmez. Geride kalanların hayatı, teselli ve sabırla güzel olur. Biz de çok yakında onlara kavuşacağız. Sen sabrı seç, çünkü sana fayda getirecek olan odur.”⁷⁵

Şâir ve edebiyatçı el-Hasen b. Vehb’in, el-Kâsım b. el-Hasen b. Sehl’e yazdığı taziye mektubu:

“مَدَّ اللَّهُ فِي عُمْرِكَ مَوْفُورًا غَيْرَ مُتَّقِصٍ وَمَمْنُوحًا غَيْرَ مُمْتَحِنٍ وَمُعْطَى غَيْرَ مُسْتَلْبٍ”

“Allâhu Teâlâ hayatını eksiltmeden, verdiği nimetlerle imtilan etmeden ve o nimetleri senden geriye almadan uzun ömürler versin.”⁷⁶

Ebu’l-Kâsım’dan rivayet edilen bir taziye mektubu:

Adamın biri, kardeşinin oğluna babasının ölümünden dolayı şöyle bir taziye mektubu yazmıştır: “Allah’tan sakın ve sabırlı ol. Sevabı Allah’tan bekleyen kimse Allah’tan sakınır ve sabırlı olur; Allah’a isyan eden kimse de elbette sonunda Allah’tan sakınır sabredecektir.”⁷⁷

Bunların yanı sıra mizah içerikli taziye mektupları da vardır. Bunlardan birisi budalalardan birinin, kızı ölen bir adama yazdığı şu mektuptur:

⁷³ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 266.

⁷⁴ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, V, 226.

⁷⁵ Mu'âfâ en-Nehrevânî, *el-Celîsü's-sâlih*, s. 669.

⁷⁶ Husrî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb* (nşr. Yusuf Ali Tavîl), I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, II, 259.

⁷⁷ Zeccâcî, *el-Emâlî*, s. 199.

“Başınıza gelen felaketi öğrendim. Fakat o, bir musibet değildir. Çünkü Hz. Peygamber bir hadisinde; Kimin bir kızı ölürse, şu an hatırlayamayıp söyleyemediğim sevap kadar sevap verilir. Kimin de iki kızı ölürse, daha önce hatırlayamadığım sevabın iki katı sevap verilir demiştir” diyerek mektubunu bitirir.⁷⁸

Taziye mektupları kişinin bir yakınının vefat etmesi üzerine yazılan mektuplar olmasına rağmen; budalanın biri, hayvanı ölen başka bir budalaya taziye amacıyla şöyle bir mektup yazmıştır:

“Allah’ın adıyla! Canım feda olsun sana! Hayvanının öldüğünü duydum. Bizzat kendim sana taziye gelecektim; fakat şu an hatırlayamadığım bir sebepten dolayı gelemedim.”⁷⁹

C. Taziyelere ve Taziye Mektuplarına Verilen Cevaplar

Halife Me’mun’un, oğlu Fazl’ın vefatı üzerine Ümmü’l-Fazl b. Suheyl’e taziyesi ve onun halifeye cevabı:

Halife; “Şüphesiz sen oğlunu kaybetmedin, sadece onu görmekten mahrum edildin. Üzülme, ben onun yerine senin oğlun olurum” deyince Ümmü’l-Fazl; (كَيْفَ لَا أَحْزَنُ عَلَى وَلَدٍ عَوَّضَنِي خَلْفًا مِثْلَكَ) “Ey Mü’minlerin Emiri! Senin gibi bir oğul kazanmama sebep olan oğlum için nasıl üzülmem” deyince halife çok şaşırıldı.⁸⁰

Halife Hârunürreşîd’e taziye de bulunulması ve O’nun verdiği cevap:

Halife Hârunürreşîd’e taziye gelenlerden biri, “Allah, geride kalanların ve vefat eden kimsenin yüzü suyu hürmetine sana bol bol ecir versin” deyince; halife, “Yazıklar olsun sana, nasıl konuşuyorsun sen!?” dedi. Bunun üzerine adam, yanlış bir şey söylediğini zannetti ve sen Allahu Teâlâ’nın “Sizin yanınızdakiler fânidir, Allah katındakiler bâkidir”⁸¹ ayeti kerimesini duymadın mı?” dedi. Adamın bu sözü halifenin üzüntüsünü giderdi.⁸²

Bir yakınının vefatı üzerine İbnu’l-Cessâs’a (ö. 370/980) taziye:

⁷⁸ İbnü’l-Cevzî, *Ahbâru’l-hamkâ*, s. 172.

⁷⁹ Tevhîdî, *el-Besâir ve’z-zehâir*, IV, 74-75.

⁸⁰ İbn ‘Abdi Rabbih, *el-’Ikdu’l-ferîd*, III, 262; Âbî, *Nesru’d-durr*, IV, 38.

⁸¹ Nahl, 16/96.

⁸² Âbî, *Nesru’d-durr*, VII, 67.

Adamın biri, bir yakının vefat etmesi üzerine İbnu'l-Cessâs'a "Üzülme, sabret" diye taziyede bulununca, O da (نَحْنُ قَوْمٌ لَمْ نَتَعَوَّدْ أَنْ نَمُوتَ) "Biz ölmeye alışmamış bir toplumuz" diye cevap verdi.⁸³

Ukbe b. 'Iyâd b. Ganem el-Fehrî'nin ölümü üzerine, babasına taziye gelenlerden biri şöyle demiştir:

"Üzülüp isyan etme; çünkü o ordunun ileri gelenlerindendi ve şehit oldu" deyince; babası, "Nasıl isyan edeyim!? O, yaşarken dünya hayatının süsüydü; bugün ise salih amellerdendir" diye cevap verdi.⁸⁴

Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in kızı Sükeyne'nin (ö. 117/735) kendisine taziyeye gelen Kûfeliler'e cevabı:

Bir grup Kûfeli kadın, kocası Mus'ab'ın ölümü üzerine Hz. Ali'nin (r.a.) oğlu Hüseyin'in kızı Sükeyne'ye taziyeye giderler. Sükeyne de onlara "Allah sizi kahretsin! Beni küçükken yetim, büyüdüğümde de dul bıraktınız" dedi.⁸⁵

Bazı kimseler, kendilerine gönderilen taziye mektuplarına karşılık olarak cevap niteliğinde mektuplar da yazmışlardır. Bu mektuplardan bazıları şöyledir:

Abbâsî halifesi Me'mun zamanında Horasan valisi olan Abdullah b. Tâhir (ö.230/844)'in, dönemin edîb ve şâirlerinden olan Ebû Dulef'e (ö. 226/840) mektubu ve Ebû Dulef'in de ona verdiği cevap:

Abdullah b. Tâhir, Ebû Dulef'e; "Felaketler, kaçınılmazdır. Bazı felaketler, Allah'ın kullarına rahmeti ve lutfudur. Allah'ın kuluna sabır verip onu hoşnut kılması ve er geç istediği şeyin karşılığını vermesi, bunun delilidir. Bazı felaketler de Allah'ın gazabı ve intikamı nedeniyledir. Bu felaketlerin başı hüznün, ortası ümitsizlik, sonu da pişmanlıktır. Ve onlar, gerçekten dünya ve âhiret hüsranlığını kendisinde barındırır. Bu yüzden sana göre Allah, sözünde durmayan ve helak edendir. Eğer şimdi başına gelen şey öncekilerden daha büyük ise, umut edilen sevap da o büyüklüktedir" şeklinde bir mektup yazmıştır.

Bunun üzerine Ebû Dulef, Abdullah b. Tâhir'e şöyle bir cevap yazmıştır:

"Başa gelen felaket büyük olursa, Allah'ın lutfu da -Emir'in düşündüğü gibi- güzel olur. Allah'ın lutuf ve kereminden anlaşılmaktadır ki, Allah, kaybedilenin karşılığını hemen verecektir."

⁸³ İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, IV, 288.

⁸⁴ Müberred, *et-Te'âzî ve'l-merâsî*, s. 99; İbn Abdi Rabbih, *el-'Ikdu'l-ferîd*, III, 258.

⁸⁵ Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, II, 226.

Başka bir mektupta da şu şekilde geçmektedir: “Felaket büyük olsa da, Allah’ın Emir’i hayatta bırakması güzel bir bedeldir ve o hayırlı bir haleftir. Kendisine büyük bir lutufda bulunulan kimseye, kendisinden alınan şey için taziyede bulunmak güzel olur. O’nun sabretmek zorunda olduğu şeyler de kaçınılmaz bela ve musibetlerdir.”⁸⁶

Ömer b. Abdülaziz’in, oğlu Süheyl’in vefatı üzerine kendisine uzun bir taziyeye mektubu yazan çalışanına cevabı:

حَسْبِي حَيَاةُ اللَّهِ مِنْ كُلِّ مَيِّتٍ وَحَسْبِي بَقَاءُ اللَّهِ مِنْ كُلِّ هَالِكٍ
إِذَا مَا لَقِيتُ اللَّهَ عَنِّي رَاضِيًا فَإِنَّ شِفَاءَ النَّفْسِ فِيمَا هُنَالِكَ

“Her vefat eden ve her helak olandan sonra Allah’ın bâkî oluşu bana yeter”

“Eğer Allah’a benden razı olmuş bir şekilde kavuşsam, işte o zaman gönlüm şifa bulur”⁸⁷

D. Hem Taziye Hem Kutlama

Klasik Arap Edebiyatı’nda taziyeye ve kutlamayı bir arada görmek de mümkündür. Çünkü halifeler vefat ettiklerinde; onların çocuklarına taziyeye gelenler, hem taziyede bulunmuşlar hem de onların halifelik makamına gelmelerini kutlamışlardır. Veya aynı gün, bir çocuğunu kaybedip, bir başka çocuğu dünyaya gelen âileye taziyeye gidenler, aynı zamanda o âileyi tebrik etmişlerdir.

Bilgelerden Şihâb Mahmûd, erkek çocuğu dünyaya geldiği gün kızı vefat eden birisine şöyle bir tâziye mektubu yazmıştır:

لَا عَتَبَ عَلَى الدَّهْرِ فِيمَا اقْتَرَفَ إِنْ كَانَ قَدْ سَاءَ فِيمَا مَضَى فَقَدْ أَحْسَنَ الْخَلْفَ وَاعْتَدَرَ بِمَا وَهَبَ عَمَّا
سَلَبَ فَعَمَّا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ.

“İşlediği suçtan dolayı zamana kızmaya gerek yok. Öncesinde kötü bir şey yapsa da sonrasında güzel bir şey yapmıştır ve aldığı şeyin yerine verdiği şeyle özür dilemiştir. Allah, olup biteni affeder.”⁸⁸

Ayrıca hem taziyede bulunmayı hem de tebrik edilmesi gereken bir durumu kutlamayı geciktirmemek gerekir. Bu konuda Yahya b. Hâlid (التَّغْرِيْبِيُّ)

⁸⁶ İbn Kuteybe, ‘Uyûnu’l-ahbâr, III, 64.

⁸⁷ İbn Kuteybe, ‘Uyûnu’l-ahbâr, III, 63.

⁸⁸ İbn Hicce, Ebu’l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekir b. Ali, Hızânetü’l-edeb ve ğâyetü’l-ereb (nşr. ‘İsâm Şuaytu), I-II, Dâru’l-hilâl, Beyrut 1987, I, 138-39.

بَعْدَ ثَلَاثِ تَجْدِيدٍ لِّلْمُصِيبَةِ وَالتَّهْنِئَةِ بَعْدَ ثَلَاثِ اسْتِحْفَافٍ بِالْمَوَدَّةِ
 acıyı yeniler; üç günden sonra yapılan kutlama da sevinci hafife almazdır” demiştir.⁸⁹

Hem taziye hem kutlama örnekleri, halifelerin çocuklarına yapılan taziye ve kutlamalarda daha çok görülmektedir. Emeviler döneminde bunu başlatan kişinin ‘Ata b. Ebî Sayfî olduğu söylenmektedir.⁹⁰

‘Ata b. Ebî Sayfî’nin, Muaviye’nin ölümü üzerine oğlu Yezid’e taziyesi ve onun hilâfetini kutlaması şöyledir:

Muaviye (ö. 41/661) vefat ettiğinde Şam ileri gelenleri oğlu Yezid’in (ö. 60/680) huzuruna gelir. İçlerinden sadece ‘Atâ b. Ebî Sayfî hem taziye hem de tebrik için gelmiş ve şöyle demiştir: “Ey Mü’minlerin Emiri! Allah’ın halifesini kaybettiniz ama hilafetini aldınız. Muâviye hakkın rahmetine kavuştu. Allah günahlarını affetsin. Ondan sonra riyaset ve siyaset size verildi. Başınıza gelen bu ölüme sabrettiğiniz için sevabını Allah’tan bekleyin ve Allah’ın size verdiği hilâfet nimetinden dolayı da O’na şükredin.”⁹¹

Sakîfli bir adamın, babasının vefatından dolayı Yezid’e taziyesi ve onun hilâfete gelişini kutlaması:

“Ey Mü’minlerin Emiri! Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Siz, babaların en hayırlısını kaybettiniz ve size pek çok nimet verildi. Öyleyse bu kaybınızdan dolayı sabırlı olunuz ve size verilen nimetler için de Allah’a hamd ediniz. Çünkü hiç kimseye size verilen nimetler verilmedi ve kimse sizin kadar acı çekmedi.”

Bunun üzerine İbnu Humâm es-Selûlî (ö. 861/1457) kalktı ve şu şiiri söyledi:

وَاشْكُرْ بَلَاءَ الَّذِي بِالْمُلْكِ أَضْفَاكَ	إِصْبِرْ يَزِيدُ فَقَدْ فَارَقْتَ ذَائِقَةَ
فَأَنْتَ تَرَعَاهُمْ وَاللَّهُ يَزْعَاكَ	أَصْبَحْتَ تَمْلِكُ هَذَا الْخُلُقَ كُلَّهُمْ
كَمَا زُرْتُمْ وَلَا عُقْبَى كَعُقْبَاكَ	مَا إِنْ رُزِيَ أَحَدٌ فِي النَّاسِ نَعْلَمُهُ
إِذَا نُعِيَتْ وَلَا نَسْمَعُ بِمَنْعَاكَ	وَفِي مُعَاوِيَةَ الْبَاقِي لَنَا خَلْفٌ

“Sabırlı ol ey Yezid! Zira sen ayrılığı tattın. Seni halifelige getiren musibete şükret.

Bütün bu halka sen hükmedeceksin. Sen onları gözeteceksin, Allah da seni.

⁸⁹ Zemahşerî, *Rabî’u’l-ibrâr*, V, 138.

⁹⁰ Zemahşerî, *Rabî’u’l-ibrâr*, V, 249.

⁹¹ Müberred, *et-Te’âzî ve’l-merâsî*, s. 160; Zemahşerî, *Rabî’u’l-ibrâr*, V, 249.

Senin sıkıntıya düştüğün gibi, insanlardan birisinin başına bir musibet geldiğinde biz onu biliriz. Ancak onların geleceği seninki gibi değil.

Hayatta kalan Muâviye (Yezîd), onun halefidir. Vefat haberiniz verildiğinde onu duymak istemeyiz.”⁹²

Abbâsî halifesi Hârunürreşîd’in vefatı üzerine oğlu Emîn’e, Ebû Nuvâs’ın yaptığı taziye ve kutlama:

Ebû Nuvâs (757-814)⁹³, şâirlere hem taziye hem kutlamayı bir arada yapma kapısını açan ilk kişidir. Halife Hârunürreşîd (ö. 170/786) vefat ettiğinde oğlu Emîn’in (ö. 193/809) huzuruna gelmiş ve ona şöyle demiştir:

جَزَتْ جَوَارِ بِالسَّعْدِ وَالتَّحْسِينِ فَالْتَّاسُ فِي وَحْشَةٍ وَفِي أَنَسِ
وَالْعَيْنُ تَبْكِي وَالسِّنُّ ضَاحِكَةٌ فَتَنَحُّنُ فِي مَأْتَمٍ وَفِي عُرْسِ
يُضْحِكُهَا الْقَائِمُ الْأَمِينُ وَيُبْكِيهَا وَفَاةَ الرَّشِيدِ بِالْأَمْسِ

“Mutluluk ve sıkıntı veren olaylar meydana geldi. Bu yüzden insanlar hem ızdırıp hem neşe içinde.

Göz ağlar, ağız güler. Biz hem yastayız hem düğün eğlencesinde.

Emîn’in halife olması bizleri güldürür. Hârunürreşîd’in dün vefat etmesi de ağlatır.”⁹⁴

İbrâhim b. el-Abbâs’ın, babası Mu’tasım-Billâh’in (ö. 842) vefatı üzerine oğlu Vâsık’a (ö. 847) taziyesi ve halifeliğini kutlama mektubu:

Abbâsi halifelerinden Mu’tasım-Billâh vefat ettikten sonra oğlu Vâsık halife olmuş, bunun üzerine İbrâhim b. el-Abbâs, babasının vefatından dolayı taziyede bulunmak ve halife olmasını kutlamak için ona şöyle bir mektup göndermiştir:

“Şükürü en çok hak edenler, Allah’a şükredenler; sabra en çok layık olanlar da peygamberden sonra yaşayanlardır. Allah mü’minlerin emirini ve ecdâdını yüceltsin, onların yardımcısı olsun. En büyük şifa, Allah’ın kitabında; en güzel teselli de Rasullahtadır. Mü’minlerin emiri Mu’tasım-

⁹² Müberred, *el-Kâmil fi’l-luga*, IV, 92-93.

⁹³ Abbâsi şâirlerinin ileri gelenlerindedir. İçki şâiri adıyla lakaplandırılmıştır. Abbâsi halifelerinden Hârunürreşîd onu saraya yaklaştırmış, el-Emîn de kendi şâiri yapmıştır. (bk. el-Müncid fi’l-A’lâm, s. 23)

⁹⁴ Âmilî, Behâuddîn Muhammed b. Huseyn, *el-Keşkül* (nşr. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî), I-II, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut 1998, I, 82.

Billâh vefat etmiş, Allahu Teâlâ onun yerine Vâsık-Billâh'ın mü'minlerin emiri olmasını dilemiştir. Sonra gelen, öncekini ortadan kaldırmamıştır. O'nun hilâfete geçmesi, diğerinin yokluğunu telafi etmiştir. Babanızın vefatından dolayı sabretmeli, hilafetten dolayı da Allah'a şükretmelisiniz. Mü'minlerin emiri sabrederek Allah'ın sevabını kazanacağını düşünür ve şükrederek daha fazlasını dilerse, inşallah Allahu Teâlâ bunun karşılığını verecektir."⁹⁵

Sonuç

Nazım olsun nesir olsun, her edebi ürüne dini muhtevayı başarılı bir şekilde yansıtan klasik Arap edebiyatı, ölüm fenomeni karşısındaki beşeri tutumları tasvir etmede de aynı başarıyı göstermiştir.

Standart bir konunun (ölenin yakınlarını belirli ifade kalıpları ile teselli etme) olabildiğince zengin ifade formları ile sunumu, konusu hüztin olan bir beşeri durumun -yerine göre- edebi bir etkinliğe veya mizahî bir duruma malzeme yapılacak şekilde anlatımı bu klasik edebiyatın ifade zenginliğini ortaya koyan hususlardır.

Makalede takdim ettiğimiz taziye formunda yazılmış manzum ve mensur parçalardan anlaşıldığına göre, bir şahsın başsağılığına gitme gibi tamamen sosyal ve beşeri içerikli bir saik, zamanla edebi içerikli formlara dönüşmüş, taziye metinleri de sadece ızdırabın paylaşıldığını anlatan empatik ibareler olmaktan çıkarak, sanatsal bir düzeye yükselmiştir.

Bütün bunlarla birlikte, her taziye metninde vurgulanmak istenen temel evrensel mesaj hiç değişmemektedir. O mesaj da şudur:

Dünyanın fani olduğunu hatırlatan ölüm, hiçbirşeye mutlak anlamda sahip olunamayacağını da anlatır. Her canlı elbet birgün bu dünya hayatındaki yolculuğunu bitirecek, ebedî hayata intikal edecektir. Önemli olan bu ölüm karşısında Allah'a isyan etmemek ve sabrederek ilahi irâdeye teslim olmaktır.

Kaynaklar

Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn (ö. 422/1030), *Nesru'd-durr fi'l-muhâdarât* (nşr. Hâlid Abdulğani Mahfûz), I-VII, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 2004.

⁹⁵ Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-udebâ* (nşr. İhsân Abbâs), I-VII, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut 1993, I, 82.

- Âmilî, Behâuddîn Muhammed b. Huseyn (ö. 1031/1622), *el-Keşkûl* (nşr. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1998.
- Bağdâdî, Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye [t.y.]
- Begavî, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd (ö. 516/1122), *Şerhu's-Sünne* (nşr. Şuayb el-Arnâût, Muhammed Züheyr eş-Şâvîs), I-XV, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Ali (ö. 458/1066), *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), I-X, Mekke: Mektebet-ü dâri'l-bâz 1994.
- ___, *Şu'abü'l-Îmân* (nşr. Muhammed es-Saîd Besyûnî), I-VII, Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1410.
- Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-tebyîn* (nşr. el-Muhâmî Fevzî Atavî), Beyrut: Dâru sa'b 1968.
- ___, *et-Tâc fî ahlâkı'l-mülûk* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kâhire: el-Matbaatü'l-emîriyye 1914.
- ___, *Kitâbu'l-hayevân* (nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn), I-VIII, Beyrut: Dâru'l-cil 1996.
- Chelkowski, Peter, "Ta'ziyah", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York: Oxford University Press 1995, IV, 200.
- Dîneverî, Ebu Bekr Ahmed b. Mervân b. Muhammed (ö. 333/944), *el-Mücâlese ve Cevâhiru'l-İlm* (nşr. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan), I-X, Beyrut: Cem'iyetü't-terbiyetü'l-İslâmiyye 1419.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö. 224/838), *el-Emsâl* (nşr. Abdülmecid Kutamuş), Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-türâs 1980.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhim b. Ali (ö. 413/1022), *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb* (nşr. Yusuf 'Ali Tavîl), I-II, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1997.
- ___, *Cem'u'l-cevâhir fî'l-mulah ve'n-nevâdir* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut: Dâru'l-cil [t.y.]
- Hüseyn Kâzım Kadri, *Türk Lügati*, İstanbul: Maârif Matbaası 1943.
- Isfahânî, Ebu'l-Ferec (ö. 357/967), *el-Eğânî* (nşr. Semîr Câbir), I-XXIV, Beyrut: Dâru'l-fikr [t.y.]
- İbn 'Abdi Rabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed (ö. 328/940), *el-'Ikdu'l-ferîd*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye 1404.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. Ali (ö. 562/1167), *et-Tezkiretü'l-hamdûniyye*, I-X, Beyrut: Dâru sâdir 1417.

- İbn Hicce, Ebu'l-Mehâsin Takıyyüddîn Ebû Bekir b. Ali (ö. 837/1434), *Hızânetü'l-edebe ve Ğâyetü'l-erebe* (nşr. 'İsâm Şuaytu), I-II, Beyrut: Dâru'l-hilâl 1987.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889), *'Uyûnu'l-ahbâr*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye 1418.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut: Dâru sâdır [t.y.]
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201), *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*, Beyrut: el-Mektebü't-ticârî [t.y.]
- İsen, Mustafa, "Mersiye", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları 1986, VI, 272-274.
- Mu'âfâ en-Nehrevânî, Ebu'l-Ferec el-Mu'âfâ b. Zekerıyyâ (ö. 390/1000), *el-Celîsü's-sâlih ve'l-enîsü'n-nâsîh* (nşr. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî), Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye 2005.
- Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezid (ö. 286/900), *el-Fâdil*, Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-mısriyye 1421.
- ___, *el-Kâmil fi'l-luga ve'l-edebe* (nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'arabî 1997.
- ___, *et-Te'âzî ve'l-merâsî* (nşr. İbrahim Muhammed Hasen), [y.y.], Nahdatü Mısır [t.y.]
- Öz, Mustafa "Ta'ziye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, 217.
- Özkırımlı, Atilla, "Mersiye", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Cem Yayınları 1984, III, 845.
- Safvet, Ahmed Zeki, *Cemheretü hutabî'l-'Arab fi'l-'usûri'l-'arabiyyeti'z-zâhira*, Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye [t.y.]
- Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahya (ö. 335/946), *Eş'âru Evlâdî'l-Hulafâ ve Ahbâruhum*, [y.y.], Matbaatü's-sâvî 1936.
- Şemseddîn Sâmi, *Kâmûsu Türkî* (nşr. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebu'l-Fârûk Önal), [y.y.], İdeal Yayınları [t.y.]
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-evsat* (nşr. Târik b. 'İvadillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrâhim), I-X, Kâhire: Dâru'l-harameyn 1415.
- Tevhîdî, Ali b. Muhammed b. Abbas Ebû Hayyân (ö. 414/1023), *el-Besâir ve'z-zehâir* (nşr. Vedâd el-Kâdî), Beyrut: Dâru sâdır 1988.
- Toprak, M. Fâruk, "Mersiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, 204.
- Vecdî, Muhammed Ferîd (ö. 1373/1954), *Dâirat-ü me'ârifî'l-karn: er-Râbî' 'aşar el-'işrîyn*, I-X, Beyrut: Dâru'l-ma'rife 1971.

Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdillâh (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-udebâ* (nşr. İhsân 'Abbâs), I-VII, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî 1993.

Yazıcı, T., "Taziye", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, XII, 73.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Huseynî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (nşr. Komisyon), I-XXXX, [y.y.], Dâru'l-hidâye [t.y.]

Zeccâcî, Abdurrahman b. İshâk (ö. 337/949), *el-Emâlî* (nşr. Abdüsselâm Hârûn), Beyrut: Dâru'l-cil 1987.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *Rabî'u'l-ebâr ve nusûsu'l-ahbâr*, I-V, Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî 1412.